

Jegyzetek

- ¹ Čelovský, B.: *Mnichovská dohoda 1938*. (Šenov u Ostravy, Tilia, 1999, 226–233. p.)
- ² Rill, B.: *Böhmen und Mähren. Geschichte im Herzen Mitteleuropas. Von der Romantik bis zur Gegenwart* (Gernsbach, Kasimir Verlag, 2006, 886–887. p.)
- ³ A müncheni egyezmény teljes szövegét lásd például: Kural, V.: *Češi, Němci a mnichovská křížovatka* (Praha, Carolinum, 2002, 149–150. p.)
- ⁴ Hass, G.: *Münchner Diktat 1938* (Berlin, Dietz Verlag, 1988, 260–270. p.)
- ⁵ Malý, K. et al.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945* (Praha, Linde, 2003, 453. p.)
- ⁶ Az említett csoportosulás egy közös memorandumban felszólította a bonni német kormányt, hogy határolódjon el a müncheni egyezmény érvénytelenségét hirdető kijelentésektől.
- ⁷ Schelle, K. et al.: *České právní dějiny* (Plzeň, Aleš Čeněk, 2008, 331–332. p.)
- ⁸ Malý, K. et al.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945* (Praha, Linde, 2003, 453. p.)
- ⁹ Az ún. bécsi döntés, amelyet Csehszlovákia és Magyarország 1938. november 2-án írt alá.
- ¹⁰ Schelle, K. et al.: *České právní dějiny* (Plzeň, Aleš Čeněk, 2008, 331–332. p.)
- ¹¹ Hass, G.: *Münchner Diktat 1938* (Berlin, Dietz Verlag, 1988, 157–161. p.)
- ¹² Kostlán, A. et al.: *Encyklopedie dějin Německa* (Praha, Ivo Železný, 2001, 268. p.)

Völgyesi Levente

A városi szabályrendeletekben megjelenő gazdaság-igazgatási normák a 17–18. században

Az újkori magyar városokról sokfajta nézőpontból születtek már tanulmányok, monográfiák. Jelen írás – mint forrásközlés – csupán ezt a képet szeretné teljesebbé tenni azáltal, hogy a korszakban fellelhető városi statútumok segítségével bemutatja, hogy a városvezetés minként igyekezett a város gazdasági ügyeit szabályozni, biztosítva minden polgár számára a tisztességes termelés és kereskedelem feltételeit. Az alábbiakban tehát a statutuális jogba nyerhetünk betekintést, amely az esetek jelentős részében tagadhatatlanul a városi consuetudo írásbeli rögzítése, megerősítése, kihirdetése.

Céhes és azzal rokon ügyek

A szabad kereskedelem deklarálása, valamint a kamarai rendszer bevezetése előtt a céhes rendszer határozta meg a vállalkozási, iparüzési és kereskedelmi szabályokat. Miután a városok adtak komolyabb lehetőséget a kézműves és kereskedő foglalkozások üzésére, ezért kiemelkedően fontos volt a városi polgárok számára a lokális gazdasági szabályozás. A céhes keret lehetőséget teremtett a szakmákon belüli szolidaritásra, de alkalmas volt a kontárok kizárására és a kon-

kurencia elnyomására is. Városainkban igen gyakran tárgya a rendeletalkotásnak a gazdasági igazgatásból és a tisztességes versenyből adódó konfliktusok rendezése, most ezekből az esetekből ismerhetünk meg néhányat, természetesen a teljesség igénye nélkül, de – a városi jog szempontjából – lényeges mozzanatok megragadásával.

A városok gazdálkodásáról hű képet festenek a pénzügyi igazgatásnál leírtak, tekintettel arra, hogy a számadások alapján megfigyelhető az egyes városgazdálkodási tevékenységek volumene és a kiadások, valamint a bevételek hovafofordítása. A jelen fejezetben a városi polgárok gazdálkodása kerül terítékre, de nem közgazdasági szempontból, hanem a városi szabályozás oldaláról elemezve, ahol a jogalkotás segítségével igyekeztek a jogellenesen eljáró gazdálkodókat megrendszabályozni. A rendelkezésre álló források alapján könnyen belátható, hogy erre igen nagy szükség volt.

Marosvásárhely is védte a saját kereskedőit. Idegen kereskedők közvetlenül érintkezettek a lakossággal, szabadon adhattak, vehettek bármit. Viszont idegen emberek csak a városi kereskedőknek adhatták el a portékáikat, illetve vásárolhattak tőlük, idegen kereskedőktől nem. Így a városnak mindegyik esetben haszna volt, hiszen mind a helyi lakosságot, mind a helyi kereskedőket előnyösebb helyzetbe hozta a városon belül.¹

Hasonló szabály született Kolozsváron is: idegen kereskedő csak kolozsvári embernek adhatta el áruját, idegen embernek nem. Az országos vásárok ez alól kivételt jelentettek. Szerdán nyereségre (tehát továbbértékesítésre) senki sem vásárolhatott, mert akkor a vásárbírák elvették a terméket. Csütörtökön nyolc órától volt szabad a vásár, miután a zászlót kitűzték. A zászló közhelyen való kitűzése a vásár felszabadításának a jele volt, amelynek megtörténte előtt csak a városi polgárok vásárolhattak saját szükségletükre, de nem kereskedési célból, nyereségre.

A hentesek és mészárosok tehenet bármikor vásárolhattak. Gyanítható azonban, hogy a városi tanács ezt úgy értette: csak feldolgozási céllal vásárolhattak, nem pedig marhakereskedés céljából, amely mindig is nagy kísértés volt a hentesek, mészárosok számára.

Tilos volt a kereskedők elé menni, s ily módon elhagyni a várost. Aki így akarta megkerülni a városi hatóságot – hiszen így elesett a vásári helypénztől –, az elveszítette a vásárolt árut. Ezt a vásárbíró ellenőrizte.

A vasárnapi szertartások alatt semmit sem volt szabad árusítani. A városkapukat is zárva kellett tartani. Csak az mehetett ki, illetve jöhetett be a városba, akiről a városbíró tudott. A vásárbírák feleltek azért, hogy senki hamis mértékkel ne mérjen. Akit rajtakaptak, megbüntették, a hamis mértéket pedig elkobozták. A látómestereket a vásárbírák ellenőrizték, hogy végzik-e a munkájukat, tehát ügyelnek-e arra, hogy a mészárszékek elegendő és jó húst vágnak-e.² A mészárosok nem adhatták el az állatokat a tőzséreknél, hanem kötelesek voltak azokat a városi lakosság részére levágni. Aki ezt megszegte, elvesztette mesterségének gyakorlásához való jogát. Mielőtt az állat a városi legelőre került, a látómesternek vagy a bélyegző mesternek meg kellett bélyegeznie. Olyan állatokat, amelyeket a városon kívül vett és a városi legelőkön kívül hizlalt, a tőzsérnek eladhatta, kivéve, ha a városban hiány keletkezett volna.³

Ha valaki Zilahon gabonát hozott be a városba, három napig köteles volt azt árusítani. Utána már eladhatta egy személynek egy tételben is. Eddig az időpontig ki sem vihette a városból a gabonát.⁴

A szűcs céhben dolgozók a báránybőrt csak meghatározott áron árusíthatták. Amennyiben ezen ár fölé mentek, a város feljogosította az összes polgárt, hogy báránybőrökkel idegen szűcsökkel kereskedjen. Ez elég komoly büntetés, ha arra gondolunk, hogy a céhben dolgozóknak az adott területen a városban monopol jogosítványaik voltak.⁵

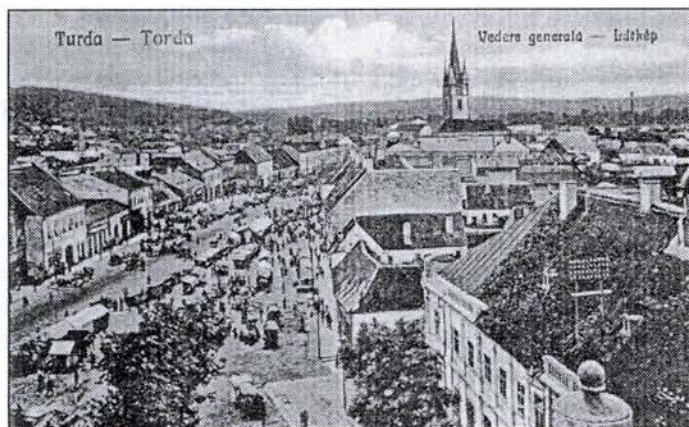
A tordai fazekas céh kezdeményezésére hozták azt a szabályt, hogy az évi egy országos vásárt leszámítva idegen edényeket nem volt szabad behozni a városba eladási céllal, valamint a város szabályozta az edények eladási árát.⁶

Vásár Erdélyben (Neuhausser-Lanzedelli litográfiája, 1819)

Vásárbírói pecsétnyomó (Nyírmada, 1746 körül)

Torda város piactere

Tordán született az a rendelkezés is, hogy a városi céh tagjainak is meg kellett fizetniük a piaci helypénzt; ebben a kérdésben nem volt kivételezés. Az örmény kereskedőkkel a városnak szerződése volt, amelynek értelmében kötelesek voltak a meghatározott áron árusítaniuk a portékájukat, és arról is gondoskodniuk kellett, hogy legyen elegendő árucikk. Amelyik örmény kereskedő nem volt részese a megállapodásnak, annak el kellett hagynia a várost. A város tehát védte saját polgárainak kereskedelmi érdekeit, de a hiánycikkek tekintetében is igyekezett ellátni a lakosságot.⁷

Torda meghatározta azt is, hogy a kalaposnak milyen összegű bérleti díjat kellett fizetnie a városnak. Ezért a fekete és a szalmakalap értékesítésére kizárólagosságot nyert. Ha más is árusított kalapokat, akkor attól elkobozták az áruját, amelynek fele a városi tanácsé, a másik fele pedig az árendát fizető kalaposé lett.⁸

A hentesek húst csak pénteken vághattak, hogy szombatira már hidegen lehessen eladni. Pénteken tilos volt húst árusítani. Bárányt sem lehetett hamarabb lenyúzni a bőre miatt, mert akkor a szombati napra a húsa eladhatatlanná vált, az pedig kárt okozott.⁹

Árszabályozás is született a városban. A napszamosok túl drágán dolgoztak, ezért a magisztrátus megkereste a kolozsvári és az enyedi előljárásságot, hogy hármasban állapítsák meg bérezésüket.¹⁰ Ebben a forrásban külön kuriózum, hogy több város együttesen lépett fel egy gazdasági kérdés megoldásában, kiküszöbölve ezzel az egymás irányában jelentkező és mindegyik fél számára káros konkurenciát.

Kassán [v.l.t. art. Elect. Comm. Stat.¹¹] a város meghatározta, hogy a bodnár céh mekkora úrmértékű hordókat gyárthat, mennyiért adhatja el, valamint azt, hogy egy személy legfeljebb csak 40 hordót vásárolhat.¹² 1625-ben a tanács ismételt szabályozta a bodnárók által végzett munka árát.¹³

Miskolc is védte a belső piacát. Ha valaki árut hozott be, azt 12 óráig a piacon kellett árusítani kis tételben. Házalni vagy egyben eladni (nagykereskedelem) tilos volt, ellenkező esetben a város büntetést szabott ki. Házalás esetén a piaci taksákat kerülték volna ki, az egyben való eladás pedig drágítást okozott volna, hiszen közvetítő kereskedő nyerészkedése is közbeiktatódnak volna, amely a helyi szegény lakosságnak nagy kárára lett volna. 1714-ben finomodott a szabály: aki árut hozott be a városba, délig köteles volt a piacon árulni. Utána pedig szabadon eladhatta, de a vásárbíró által meghatározott áron. Aki ezt e rendelkezést nem tartotta meg, árúját elkozták.¹⁴

Rozsnyón a mészárosok csak akkor vághattak húst, ha előtte a belső tanács és a külső tanács egy-egy kijelölt tagja, illetve a két szószóló megtekintette (persze nem az összes tag, hanem aki hamarabb érkezett). A megtekintést követően a minőség alapján megállapították a vételárat. Amelyik mészáros ezt megszegte, annak elvették az árúját és az iskolának, illetve az ispotálynak adták. Egyszerre legalább négy mészárszéknek nyitva kellett állnia, hogy minden városlakónak jusson hús. Húst félretenni a rokonság számára nem volt szabad, hanem az árut személyválogatás nélkül kellett kimérni.¹⁵

A fazekas céhen belüli egyenlenséget Nagybánya úgy oldotta meg, hogy meghatározta a fazekas mesterek által végzett munka díját.¹⁶

Debrecenben vita volt a régi mészárosok és az újonnan megjelenő hentesek között. A város azonosan szabályozta a két társaság szolgáltatásaiért kért árakat. Nagy lehetett a nézeteltérés, mert a rendelet megszegőit a város fogság és mesterségvesztés kilátásba helyezésével fenyegette meg.¹⁷

Szatmár városa nem volt olyan kegyes a hentesekkel, mint Debrecen. A mészárosok és hentesek munkáját úgy szabályozta, hogy a hentesek is bejöhettek a városba, de csak az előírt mennyiségű vágást végezhettek el, s meghatározott áron adhatták a húst.¹⁸ A mészárosok és a hentesek közötti veszekedések miatt nemsokára újra meg kellett erősíteni és nyomatékosítani a reájuk vonatkozó rendtartást.¹⁹ Ennek ellenére a mészárosok és a hentesek közötti ellentét nem oldódott fel. A mészárosok felmutatták régi privilégiumlevelüket. Új szabályok is születtek: a városnak négy országos vására volt (Sarlós Boldogasszony, Nagyboldogasszony, Szent Mihály és Szent Miklós napján). Ekkor 11-11 napig élt a mészárosok kizárólagos húseladási joga. A szatmári marhákat a mészárosok – büntetés terhe alatt – nem adhatták el a tőzséréknek, hanem este megölték

azokat, és reggel adták el a városbélieknek. Így biztosították az áru frissességét és a város ellátottságát.²⁰

A város szabályozta a városvezetés és a gazdasági tevékenység közötti összeférhetetlenséget is. Aki a városi tanács tagja volt, a céhe nem választhatta meg céhmesternek (a céh vezetőjének), „mert a két tisztség sok, így nem tudja ellátni rendesen a város ügyeit.”²¹

A statútum védte a városi kereskedőket is. Aki nem volt helybéli, nem árulhatott a városban semmit, még

marhákat sem. Ez alól egyedül a Németiben lakók voltak kivételek. Miután a szomszéd településről volt szó, amellyel Szatmár a későbbiekben egyesült is, itt a szolidaritás érvényesült, s nem alakult ki konkurenciaharc.²² 1631-ben a város megerősítette a helyi mészárosok jogait, kizárólagos kereskedését.²³

Az országos vásáron kívül, amelyek napjait ismételten felsorolta

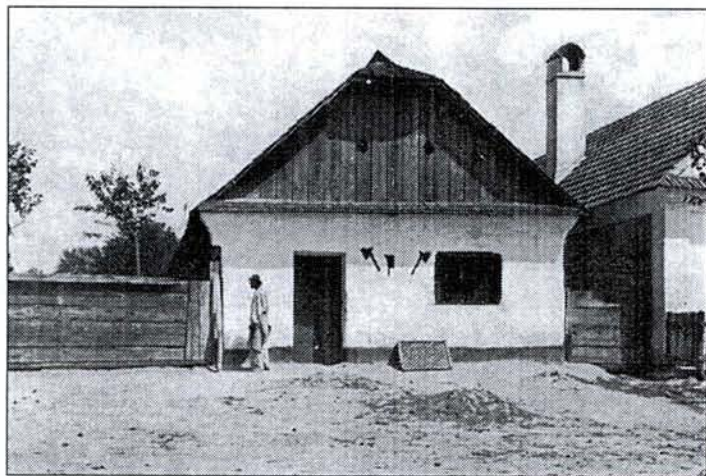
egy statútum, idegen kereskedőknek tilos volt a városban a portékájukat árusítani. Ha megtették, megbüntették őket. Így védte a város a saját iparosait.²⁴

Érdekes az a nagybányai szabályozás, amelyben kötelezték a kádárokat, hogy hívásra azonnal kötelesek elmenni hordót kötni. Ha az illető kádár vonakodott, a kifolyt bort köteles volt megtéríteni.²⁵

Úde színtolt az a szabályozás, hogy a mesteremberek házasodjanak meg. Ez nem csupán személyes ügy volt, hanem a közösségnek is érdeke. Amíg Tárkány Szűcs Ernő a falvakban a tuskóhúzás jogi népszokását említi, addig a városok szabályrendelettel kívánták a mestereket az agglégény élettől eltántorítani. 1618-ban a csizmadia céh kezdeményezte, hogy a város vessen ki arra büntetést, aki szántsándékkal nem házasodik meg. Egy mesterembernek három éve volt arra, hogy feleséget találjon.²⁶ Ennek nem lehetett túl nagy foganatja, mert egy emberöltő múlva a probléma ismételten a tanács asztalára került. Ismételten szabályozták a nőtlen mesterek ügyét. Az első évben meg kellett inteni, a második évben 2 forint, a harmadik évben 4 forint pénzbüntetést róttak ki rá, míg a negyedik esztendőben már eltiltották a mesterség gyakorlásától. A házasság kérdését tehát Debrecen nagyon szigorúan szabályozta.²⁷

Debrecen 1641-ben állította fel a vásárbíró tisztségét. Ha tisztességtelen áron kötöttek a kereskedők üzletet, joga volt még az áru elkobzására is.²⁸

Nagybányán még 1642-ben is, úgy tűnik, komoly gondot jelentettek a mészárosok, akik a nagyobb haszon érdekében visszaéltek a mesterségükkel. A városi tanácsnak külön kellett szabályoznia az állatok beszerzését és vágásuk idejét, mert félő volt, hogy elrejtik, tartósítják a húst, hogy később másutt – így a helyi

Falusi mészárszék, falán a céhjelvényvel (Mocsonok, Nyitra vm., 19. sz.)

lakosság kárára – jobb áron értékesítsék. Az árakat a tanács szabályozta.²⁹

Szatmárban a mészárosoknak és a henteseknek a bőrt fel kellett ajánlaniuk megvételre a szíjgyártó és varga mestereknek. Utóbbiak nem vásárolhattak másutt nyersbőrt, viszont ha nem vásárolták fel az egész készletet, az előbbieket szabadultak a kötelezettségtől, és bárhol értékesíthették a nyersanyagot. Érdekesség, hogy ezt a státútumot a tanácsnak egy takácsmester javasolta, aki valószínűleg már maga is nagyon unta a konkurens mesterségek civakodásait és egymás elleni áskálódásait. Így viszont egy méltányos piaci helyzet teremődött mindegyik fél számára.³⁰

Volt időszak, amikor nem volt tanácsos Erdély határára menni, így marhából is elég kevés volt. Ezért Nagybánya város engedélyezte a mészárosoknak, hogy több pénzért adják a húst. A hatósági árszabást meghatározták a külső események is, nem csupán belső konszenzus kérdése volt.³¹

Szintén üde színfolt jogtörténeti barangolásainkban, amikor Nagybánya rendre intette a fazekasokat, mert túl kicsi kályhákat készítettek az elmúlt időben, és azt sem jól összegyúrt sárból. Így minőségellenőrzési és fogyasztóvédelmi feladatot is ellátott a tanács.³² Kevésbé vidám az a helyzet, hogy komoly visszaélések voltak a mértékek körül, mivel mindegyik másfolyon volt. Ezért a város Kassáról hozott vékát, és annak alapján készítették el a többi is, illetve hitelesítették a régieket. Akinek nem volt megfelelő a mértéke, azt a visszaélések elkerülése érdekében megjelölték. A vékák hitelesítését eddig a korcsolyások őrizték, de büntetésből elvették tőlük, mert igen megbízhatatlanok voltak, és most a vásárbírák kapták meg. A hiteles véka használatakor díjat kellett fizetni. Hiány lehetett a faanyagból is, mert a városi tanács különösen ügyelt arra, hogy a városba érkező fakereskedő ne vihesse el a portékáját, ha az árat nem találja megfelelőnek, hanem a városba került portékát ott is kellett értékesítenie. A gyors értékesítés érdekében további kényszerítő erő volt, hogy a kereskedő nem kaphatott a városban szállást, így a kényelmetlenség a gyors eladásra sarkallta.³³ Egy május 16-ai esetről³⁴ az derült ki, hogy a céh által megválasztott céhmestert a városi tanács erősítette meg hivatalában. A helyi csizmadia céh érdekében mondták ki, hogy az országos vásárokat leszámítva kereskedő – büntetés súlya alatt – nem árusíthatott lábbeliket. De a városi tanács kötelezte a csizmadia céhet, hogy a lakosságot megfelelő mennyiségű lábbelivel lássák el. Olyan árut viszont bárkinek szabad árusítania a városban, amelyik nem tartozik a céh profiljába.³⁵

Nagybányán 1665. március 9-én a városi tanács rendet kívánt tenni a céhek körül. Komoly előírások születtek: hány mester, hány segéd lehet, illetve mennyit kell termelniük. A városi tanács az alábbi céheket idézte meg: kerékgyártó, kovács, lakatos, szíjgyártó, kádár. Megállapítható, hogy a legtöbb céh elmarasztalható, mert a számukra előírt keretet nem tartották meg. A tanács így a céheket arra kötelezte, hogy állítsák vissza

a régi állapotokat. A céhek ezen kívül büntetésben is részesültek. Ebből látható, hogy a szabad piac egyáltalán nem érvényesült; a céhek a városi tanács gyámkodása alatt működtek.³⁶

Ha egy mestert vétkei miatt kizártak a céhből, akkor – miután megkövette az egyházat és megfizette a büntetéspénzt (6 forint) – visszaállhatott a céhmesterek közé. Érdekesség, hogy a városi tanács gyámkodása odáig terjedt, hogy a céhek tagkizárási, -visszavételi ügyeibe is beleszólt.³⁷

Aki Debrecenben a város vékája nélkül eladott-vett, meg kellett büntetni.³⁸ A mészárosok és hentesek vehettek marhát, de azt fel is kellett dolgozniuk, kereskedni nem volt szabad velük. Úgy látszik, továbbra is nagy kísértés volt, hogy az élőállat-kereskedelemben bekapcsolódjanak. A városi tanácsnak még büntetést is kilátásba kellett helyeznie.³⁹ Idegen árut a városba behozni és árulni kedden 12 óráig lehetett.⁴⁰

A következő nagybányai státútumból konkrétan nem derül ki, de valószínűsíthető, hogy a szűcs céh állhatott az alábbi rendelkezés mögött: a mészárosok nem adhattak el a jobbágyoknak szőrös bőrt, hogy abból szőrös bocskort készítsenek. Egy ezt megelőző (ma már nem fellelhető) státútum szerint a város teljességgel megtiltotta a szőrös bocskor készítését és árusítását a jobbágyoknak. Most viszont megengedte, de azzal a feltétellel, hogy nem a mészárosoktól veszik az alapanyagot. Ebből csak arra lehet következtetni, hogy egy másik céh felvásárlási monopóliumát sértette a jobbágyok cselekedete a korabeli a nyersanyaghiányos világban.⁴¹

Szatmár városa az esélyegyenlőséget is igyekezett megvalósítani. A vásárok alkalmával a kereskedők között viszály támadt, hogy ki hol árusíthasson. Ezért a városi tanács úgy rendelkezett, hogy sorsolják ki az árusító helyeket, így mindenki oda állíthatja fel a sátrát, ahova a sors rendeli.⁴²

Az ötvös céhben a mesterek fiai, miután kitanulták a mesterséget, úgy lettek mesterek, ha csupán egy fél mesterasztalt adtak. Ezt a kedvezményt most megkapták mindazok a legények is, akik mester özvegyét vagy lányát veszik feleségül. Ebben az esetben a jog úgy tekintett rájuk, mintha mesterek fiai lennének.⁴³

A városi tanács a szűcs céh kérésére hozott rendeletet, hogy a mészárosok és a hentesek a báránybőröket kötelesek először a szűcs mestereknek vételre felajánlani, s csak ezt követően vihették a portékájukat idegen piacokra. Ennek ellenére nagy volt a visszaélés, mert a városon kívüli felvevő piac annyira kedvező lehetett, hogy a mészárosok és a hentesek eleve olyan árakat mondtak a szűcsöknek, hogy abban megállapodni általában eleve nem tudtak.⁴⁴

A szatmári városi tanács és a választó polgárság együttes szabályrendeletben osztotta ki a bolthelyiségeket a kereskedők, mészárosok és hentesek között. Ezeket a helyiségeket kizárólagosan a meghatározott húseladási célra lehetett használni. Ha valaki felhagyott a kereskedéssel, akkor eladhatta a boltot, de csak olyan személynek, aki ugyanezt a tevékenységet folytatta és városi polgár volt. Más esetben a városi tanács közbe-

vatkozott és megíúsította az eladást. Ha idegennek való ajándékozásról vagy elhalálozás miatti gazdátlanodásról volt szó, és az örökösök a mesterséget nem kívánták űzni, a város becsültette meg az ingatlan értékét, és adta el arra jogosult személynek.⁴⁵

Térjünk vissza néhány példa erejéig Debrecen városához, ahol 1706-ban a városi sóeladást szabályozták. Hétfőn és kedden egy meghatározott helyen, egyesével, kettesével vagy tízesével lehetett árusítani. Ha addig nem fogyott el a só, akkor szabad volt az egészet egyben eladni vagy a boltokban bizományba lerakni. A város ezzel akarta megvédeni a lakosokat attól, hogy valaki felvásárolja és drágábban adja el a lakosságnak a létfontosságú sót. Ugyanakkor a város szabályozta a nap-szamosoknak adható bér felső határát.⁴⁶

A lakosság érdekében árszabályozásra is sort kellett keríteni. Több kereskedő felvásárolta a gabonát és várta, hogy feljebb menjen az ára. Ezért a városi tanács úgy rendelkezett, hogy a kereskedőknek kötelességük most eladni az összes gabonát a jelenlegi áron, hogy tisztességtelen nyereszkesedésre ne lehessen lehetőség.⁴⁷

Még nem a tudatos városszabályozás, hanem az eseti szükség kényszerítette arra a debrecenieket, hogy a közegészségügy égíse alatt rendezzék a műhelyek állapotát. A vargáknak, a szűcsöknek és a szappanosoknak a szennyvizet büntetés terhe alatt az utcára kifolyatniuk nem volt szabad, hanem csak ott vásárolhattak házakat, ahol a lét egyenesen a város csatornájába lehetett elvezetni.⁴⁸

A cselédek nem mindig voltak kiszolgáltató munkavállalók. A munkaerőhiány sokszor előnyös alkupozícióba juttatta őket. Ezért a városnak a cselédüggyel is kellett foglalkoznia. Sok cseléd csak pünkösdig szegődött el, így telelt ki, majd a legnagyobb munka idején hagyta ott gazdáját, és ment el betyárkodni. Ezért a városi tanács elrendelte, hogy minden cselédnek esztendőre és nem fél esztendőre kellett szerződnie, és aki év közben elszökött, annak tényét jelenteni kellett a tanácsnak. Egyúttal meghatározták a cselédek bérét is.⁴⁹

Debrecen mellett egy másik nagyváros, Szeged is sok érdekes jogtörténeti adalékkal szolgált. A város például szabályozta a csikósok és a gulyások kötelességeit. Mindkét szabályozás igen hasonló. Csak egy pont szólt arról, hogy az állatokat jól kellett tartani. A többi inkább a magaviseletükkel foglalkozott. Tartózkodniuk kellett a helytelen viselkedéstől és a bűncselekmény elkövetésétől, gonosztevőkkel nem volt szabad érintkezniük, sőt, elfogásukban, felkutatásukban is részt kellett venni. Ha az állatokkal bármi történt, a gazdájukat értesíteni kellett. A bojtárok feletti felügyeletet is ők látták el.⁵⁰

A város a céhek lelki életével is foglalkozott. Ez abban az időben valóban fontos volt, hiszen a céhen belüli kohéziót és szolidaritást növelte. Amelyik céhnek nem volt zászlója, köteles volt készíttetni. A kántornapi szentmiséken köteles volt a céh részt venni, gyertyákról és szövetekről gondoskodni.⁵¹

Olyan szinten védtek a városi iparosok érdekeit, hogy még azt is meghatározták: gombkötőterméket csak mesterember árusíthatott a piacon.⁵² Azon már

nem is csodálkozhatunk, hogy csak a szűcs céhhez tartozó mesterek folytathattak szűcsmesterséget, és árusíthatták portékáikat a szegedi piacon.⁵³ 1727-ből maradt fenn forrás a hús árának szabályozásáról is.⁵⁴

Hódmezővásárhely 1769-ben, majd 1795-ben is meghatározta a tehénpásztoroknak fizetendő díj mértékét.⁵⁵ 1795-ben a szárazmalmok ellenőrzésére a város két malombírót állított, akiknek javadalmazását a malomgazdák fizették.⁵⁶

A Dunán inneni terület is sokat foglalkozott gazdasági szabályozással. Pozsony már 1545-ben és 1547-ben szabályozta a városban mért különböző húsok árát.⁵⁷ Ezzel is alátámasztható, hogy a húskérdés az egész országot érintette, s a problémák mindenütt azonosak voltak.

Akinek a város boltot adott, meg kellett fizetnie az árendát, különben a város elvette a boltot és más személynek adta oda.⁵⁸

Az árspekuláció Esztergomban is gondot jelentett, ezért a tanács elrendelte, hogy senki sem vásárolhatta fel a városba hozott árut, hanem a kereskedőnek a piacra kellett vinnie, hogy a szegény ember ott megvehesse. Egyik városlakó sem nyereszkeskedhetett, az kifejezetten tilos volt. A mészárosoknak a vágómarhák legeltetése után mezőbért kellett fizetniük a városnak. Ez azért is érdekes, mert másutt az a helyzet, hogy a városlakók ingyenesen használhatták saját célra a legelőt. Lehet, hogy Esztergom annyira szegény volt, hogy ezt nem engedhette meg, illetve az is elképzelhető, hogy itt vitatták a saját használatot, hiszen levágás után a mészárosok eladták a marhák húsát, így ők is haszonra tettek szert.⁵⁹

A város megkülönböztetett figyelemmel felügyelte a céhek működését, mert sok visszaélést tapasztaltak. Sokszor nagy díjakat róttak ki a belépni szándékozó új mesterekre, akik emiatt elszegényedtek, drága céhgyűléseket tartottak, egymást ok nélkül kemény büntetésekkel sújtották. A város megparancsolta, hogy az ilyen jogsértő cselekedeteket meg kell szüntetni.⁶⁰

A mészárosok sok esetben kintről hoztak be marhát. Ez még rendben is lett volna, csak hogy a környéken sok marha pusztult el az utóbbi időben, így félő volt, hogy az esztergomi mészárosok ezeket vásárolták fel, és adták el a városi lakosoknak. Ezért mostantól kezdve csak a fertálmesterek tudtával lehetett vágni. Aki ezt megszegte, attól a mészárostól a húst elvették, és az ispotálynak adták. A mai olvasóban felvetődhet a kértely. Az ispotálynak történő adományozás kegyes dolog, bár kellően bizarr, ha mindezt döghús formájában teszik meg.⁶¹

Egyre hatalmasabb volt a baj a marhavágások körül. A mészárosok nem tartották be a fenti utasítást, amiből már emberhalál is származott. Ezért a városi tanács két küldöttet állított, akiknek minden vágáskor jelen kellett lenniük.⁶²

Az esztergomi mészárosok igen szemtelenek lehetnek, mert a városnak meg kellett tiltania, hogy a borjú fejét, lábát és egyéb aprólékot fonszámra adják el, ami azt jelenti, hogy a vásárlónak a színhúshoz ezt is hozzáérték, és ugyanúgy ki kellett fizetni az árát.⁶³

Más húsok is terítékre kerültek a tanácsüléseken, de ott inkább az engedékenység, mint a szigor volt a jellemző. A városi tanács meghatározta, hogy a városi és idegen halászok legfeljebb mennyiért árusíthatták a halakat a piacon. A halászok illetősége szerint nem tettek megkülönböztetést.⁶⁴ A só fontosságát pedig az is mutatta, hogy sóval bárki kereskedhetett, nemcsak polgárjoggal rendelkező személy.⁶⁵

Kecskeméten ismételten napirendre került a más városokban már tárgyalt cselédügy. Munkaerő kevés lehetett, ezért a cselédeket, béreseket egy évre fogadták fel. Az egy esztendő letelte előtt 10 nappal meg lehetett újítani a szerződést. Ha valaki elszalasztotta, s a 10 napon belülre került, a cseléd szabadon elszegődhetett máshoz, s a gazda köteles volt őt elengedni. Más béresével megegyezni csak egy hónappal az évforduló előtt lehetett. Ha közben a gazdája is igényt jelentett be, s a cseléd is maradni akart, akkor a megegyezésük hatályát veszítette. Ha az eredeti gazda belül került a 10 napon, akkor a cselédet maradási szándéka ellenére is át kellett engednie az új gazdához. Oka: az új gazda időben eszmélt, nehogy munkaerő nélkül maradjon.⁶⁶

A Dunántúl a magyarországi területek legfejlettebb régiójának számított már az ókorban is. Nem volt ez másképp az újkorban sem, így a gazdálkodás szabályozása terén nem szűkölködünk a fellelhető forrásanyagban. Most néhány jelentős város, Szombathely, Kőszeg, Komárom, Székesfehérvár és Pécs szabályozásába tekinthetünk bele.

Szombathely is korán felfigyelt a spekuláció veszélyeire, ami a szegényebb lakosságot sújtotta. A falvakból behozott termékeket nem volt szabad felvásárolni, hacsak nem volt már rá vevő. Ha egy kereskedő hamarabb felvásárolta, akkor el lehetett kobozni tőle a termékeket. Gabonát 10 óráig nem lehetett felvásárolni, hogy a szegényeknek jusson elegendő.⁶⁷

A város ugyancsak szabályozta a mészárosok munkáját. Meghatározta a hús árát, azt, hogy a marhát élve ki kellett kötni a fához, ameddig a városi ember meg nem vizsgálta a minőségét, és húst csak hidegen volt szabad árusítani. Legalább két mészárszéken kellett egyszerre húst vágni, hogy legyen elegendő a lakoságnak.⁶⁸

A következő státútum olyannyira fontos volt, hogy a városi tanács a tizedesek jelenlétében hozta. Aratás idején senki sem mehetett vidékre aratni. Aki ezt mégis megtette, a várost is örökre el kellett hagynia. Ha visszajött a városba, 4 forint bírságot fizetett. Az nem derül ki, hogy akkor megváltotta-e bűnét és maradhatt-e. A tanulság itt az, hogy kevés volt a munkáskéz a betakarítás idején, ezért született ilyen komoly rendszabályozás.⁶⁹

A kérdés később is – más szövegezéssel, de azonos tartalommal – előkerült. 1620-ban ismét szabályozták a mészárosok árát és a minőséget. Még ugyanabban az évben, július 8-án szabályozták az aratásért adható napszámot; valószínűleg tényleg kevés lehetett a munkaerő, ezért volt szükség az egységes szabályozásra. Olyan visszaéléseket is megelőztek, hogy nem lehetett

ételt hordatni a munkásoknak, vagy pedig borral itatni őket, hogy ezzel csábítsa a gazda magához az egyébként kevés munkaerőt.⁷⁰ A helyzet 1637-re sem változott semmit. Amikor elkezdődött az aratás, minden dolgos kézre szükség volt. Gyakorlatilag már enyhe munkakényszerről is beszélhetünk. Ha valaki dologidőben más vidékre elszegődött dolgozni, amikor visszajött, meg kellett bírságotlani. A bírság összegét a forrás nem tartalmazza.⁷¹

Hús év múlva sem lett jobb a helyzet, gyakorlatilag nem javult semmit. 1654-ben a város meghatározta az aratóknak és a cséplőknek adható díjazást. Aki többet ígért, azt pénzbüntetéssel sújtották.⁷² Továbbra is gond volt a mészárosokkal, mert rossz minőségű húst mértek. A bíró felhatalmazást kapott a minőségrontó és a húst melegen mérő mészárosok büntetésére. Más területeken sem volt jobb a morál. A városi tanácsnak kellett azt is szabályrendeletben szabályoznia, hogy a sütő asszonyok mekkora cipót süthettek, és mennyi pénzért adhatták. Elvileg 2 és 4 pénzes cipó volt, de az asszonyok – gyanítom, hogy kapzsiságból – elkezdtek csupán 5 pénzes cipót sütni. A mészárosok pedig büntetés terhe alatt kötelesek voltak jó minőségű tehén- és ökröhúst mérni, a városi tanács által meghatározott áron.⁷³

1657-ben Szombathely meghatározta a kaszálóknak adható napi bért.⁷⁴ A hiteles mérték, amely addig a városbírónál volt, mostantól pedig a vásárbírákhoz került. Ezen rendelkezés mögött is az gyanítható, hogy a sok csalás miatt egyre gyakrabban volt szükség a hitelesség vizsgálatára.⁷⁵

1662-ben újra szabályozta a tanács az aratóknak és cséplőknek adható bér maximált összegét. Aki vétett ez ellen, büntetést fizetett. Ismételten látható, hogy kevés a munkaerő, ezért azok elcsábítása bűncselekmény, mert mások megélhetését veszélyeztette.⁷⁶

Szombathelyen is sokan voltak, akik nyereszkeskedni akartak a városi lakosság kárára. A piacra behozott árut délután egy óráig nem volt szabad egyben megvenni, hogy a lakosság tudjon vásárolni. Ami addig nem fogyott el, azt utána fel lehetett vásárolni egyben is. Aki ezt megszegte, büntetést fizetett, és a vásárolt árut is elkobozták. A város egyúttal ismételten szabályozta a mészárosok díját.⁷⁷

Idővel egyre ügyesebbek lettek a mészárosok. A mostani új státútumban azt kellett megtiltani, hogy közösen vágjanak állatokat, mert így keveredett a portéka, és nem lehetett megállapítani a felelősséget, hogy ki vágott minőségen aluli húst. Így tehát mindenkinek egyedül, külön-külön kellett állatokat vágnia. Még mindig élő probléma, hogy a mészárosok szívesebben kereskedtek az állatokkal, mint feldolgozták azokat. A városnak ezért meg kellett tiltania, hogy az állatokat elhajtsák, és máshol eladják a mészárosok és a városi polgárok egyaránt. Az a személy, aki nem vágta le az állatát, büntetést fizetett. Úgy tűnik, húshiány volt Szombathelyen.⁷⁸

A céhek autonómiája korlátozott volt. A céhbe senkit sem lehetett bevinni, kivéve azt az esetet, ha a magisztrátus előbb erre előbb engedélyt adott.⁷⁹ A kommisszá-

riusok 1 forint napidíjat kaptak, ha részt vettek céhbeli választáson, mesterdarab bemutatásán, vagy ha a céhen belüli nagyobb vitás ügyeket tárgyalták. Más tevékenységért nem járt nekik napidíj.⁸⁰ A napidíj tárgyalása kapcsán figyelhettük meg, hogy a városi tanács megbízott valakit, hogy a céhgyűléseken a városi tanács nevében felügyelje a törvényességet.

A 18. század második felében is a homogén és egyöntetű szabályozása a főszerep Szombathelyen. A város beleszólt a céhek szabályzataiba. Hatályon kívül helyezte azt a céh-statútumokban fellelhető szakaszt, hogy mester nőtlen ember nem lehet. Ekkortól eltörték a mesterek házassági kötelezettségét.⁸¹

Mínta az elmúlt évtizedekben nem történt volna semmi igyekezet, a tanácsnak újra meg kellett szabnia, hogy a nagy drágaság miatt a kofáknak vagy bárki másnak tilos az árucikkeket felvásárolni és haszonnal továbbadni a városiaknak.

Kőszegen is sok hasonló szabályozással találkozunk. A napszamosoknak a bérét rögzítették. A maximált pénzen felül legfeljebb egy ebédet lehetett nekik adni. Aki ezt a rendelkezést megszegte, büntetést fizetett, másodsor az első kétszeresét. Később az ebédadás lehetőségét törölték a statútum szövegéből. Ugyanígy nyert szabályozást, hogy a város piacára kivitt termékeket nyereségszerzési célból senki sem vásárolhatja fel a többi polgár elől. A harmincadvámot a város részére még azelőtt meg kellett fizetni, hogy az idegen kereskedő az áruját letette. Az idegen kereskedő városi polgárral a többi polgár kárára nem szövetkezhetett.⁸²

Kőszegen is sok gond volt a céhekbe tömörült mészárosokkal. Nem bírták a munkamennyiséget, ezért a város külsős mészárosokat hivatott be. A céhbeli sokszor visszaéltek a húsméréssel. Ezért a város megfenyegette őket, hogy ha nem dolgoznak becsülettel, elcsapja őket és más mészárosokat hoz a városba. Szinte hihetetlen, hogy a céhek itt nem képeztek „államot az államban.” A céhek autonómiája elenyésző volt. A város nagyon komoly felügyeletet gyakorolt felettük, nemcsak az árat szabályozta, hanem akár a városban való működésük engedélyét is megvonhatta. Érdekességként csak a mostani visszaélés leírását közöljük: a legények a méréskor a színhús mellé feltették a fejeket és a lábsontokat is, majd a mérés után az ilyen részeket a kutyák elé vetették, de az árat kifizették.⁸³ A város igen sok termék árát szabályozta szabályrendelet útján.⁸⁴

A német süveggyártók kérésére 1701-ben a városi tanács elrendelte, hogy idegen süveggyártók a vásár első napján ne árusíthassanak.⁸⁵

A városi hatóság figyelmeztette a molnárokat, hogy csak hiteles mértékkel mérjenek, valamint csak a gabona tizenhatod részét vegyék magukhoz díjazásul. Aki ezt megszegte, úgy fizetett büntetést, hogy annak két része a városi tanácsé, egy része pedig a céhé lett. Még ezen a napon a mészárosok díjait is újból meghatározta a város.⁸⁶ A szappanfőzők és a mészárosok kapcsolatát sem a szabad piac, hanem a városi direkt gazdaságirányítás határozta meg. A városi tanács ennek

megfelelően előírta, hogy a mészárosok a faggyút milyen áron adhatták el a szappanfőzőknek, s azt is, hogy a szappanfőzők mennyiért adhatták el a gyertyát és a szappant a lakosságnak.⁸⁷ 1703-ban újra a mészárosok és a lakosság kapcsolata volt a tanácsülés témája; minthogy olcsóbb lett minden, ezért a borjúhús árát is lejjebb szállította a tanács.⁸⁸ 1715-ben pedig a sírásoknak adható díj maximumát határozták meg.⁸⁹

A város a gabonaárakat is védte. Ezért elrendelte, hogy idegen kereskedők ne jöjjenek be a vásár megkezdése előtt vagy a vásár napján reggel, akik felvásárolják a gabonát, ezzel árdrágítást okozva.⁹⁰

Komárom – kereskedelmi központként és folyami kikötőként – a szabályozás terén nem maradt el az előbbi városoktól. Megállapította, hogy a szappanos mekkora gyertyát gyárthatott és azt mennyiért adhatta, ugyanígy a város pontosan szabályozta a szappan árát is. Szabad mozgása nem volt a mesternek, mind a portéka mérete, mind az ára meg volt szabva, piaci komponensek nem szerepeltek a kereskedésében.⁹¹

A mészárosokkal itt is akadt elég tennivaló, ugyanúgy, mint a többi városban. A mészárosoknak elegendő és jó húst kellett vágniuk, büntetés terhe alatt. Ha marhát vettek vágásra, azt nem adhatták el, hogy tovább hajtsák azokat más vásárookra, mert büntetés gyanánt a város elkobozta az állatot. Jobban megérte a marhakereskedelem (valószínűleg a nyugat-európai piac miatt), mint a húsfeldolgozás.⁹² A város 1696-ban szabályozta a molnárok díjszabását, valamint a bor és a sör árát.⁹³

Tanulságos az a komáromi eset is, amikor a város meghatározta a halász céh számára, hogy pénteken és szombaton, valamint minden böjti napon – büntetés terhe mellett – legyen a város piacán elegendő hal. A városi tanács meghatározta a halak maximált árát is. A céhmester minden pénteken köteles volt a mintapéldánnyal felkeresni a városbíró, hogy annak alapján ő állapíthassa meg a heti árat. Ha ezt a céhmester nem tartotta be, tömlöcbe kerülhetett, főleg akkor, ha a piacon nem volt elég hal. Ebből is látható, hogy a városi rendszabás mellett a környéken jobb áron lehetett értékesíteni a halakat, a céhnek nem érte meg a városi tanács által szabályozott piacon halat árusítania, mert a városon kívül, az árak önszabályozása révén, többet kaphatott az árujáért.⁹⁴

A kufárkodó asszonyok 12 óráig nem vásárolhattak fel a külföldiek által hozott árucikkeket, nehogy ezzel elhappolják (!) a városiakok elől, majd azt haszonnal tovább értékesítsék. Akit ilyenek kaptak rajta, attól a vásárolt és továbbadni szándékozott árut a város elkobozta.⁹⁵

Mint sokhelyütt, Székesfehérváron is elrendelték a munkakényszert, tekintettel a munkaerőhiányra. Addig senki sem mehetett a városon kívülre munkát vállalni, ameddig helyben az aratás idején 2 vagy 3 hold gabonát le nem aratott, utána jelenthette a városbíróknál, hogy máshova kíván menni dolgozni idénymunkára. Ha nem így tett, súlyos pénzbüntetést fizetett.⁹⁶ A városnak fel kellett szólítania a molnárokat, hogy a pékeknek jó minőségű lisztet adjanak, mert így ők sem tudnak

megfelelő minőségű árut (pl. fehér zsemlét) előállítani. Erre a városi tanács kötelezte is a pékeket, büntetés terhe alatt.⁹⁷ Szintén a gabonához, annak feldolgozásához kötődik az a fogyasztóvédelmi rendelkezés, hogy amelyik asszony rossz cipót süített, és azt a piacra vitte eladni, attól elvették az árut, büntetést fizetett és az árusítási jogát is megvonták tőle.⁹⁸

Az aratók, a molnárok és a sütőasszonyok mellett a pékekkel is gond adódott. Úgy tűnik, a pékek visszaéltek a gabona őrlésével. Valószínűsíthető, hogy más számára is őrltettek, s ezzel kereskedtek. Ezért a város előírta, hogy a pékeknek előzetesen cédulát kellett kérniük a kamarástól, amelyet a molnároknak kellett átnyújtani, akik ezekkel a cédulákkal havonta elszámoltak a kamarásnál. Így volt ellenőrizhető a szükséges mennyiség.⁹⁹

Székesfehérváron is felmerült az a probléma, hogy a legények csupán át kívántak telelni kenyéradójuknál. Ezért ezt elkerülendő úgy határozott a város, hogy azok a legények, akik a télen a mester műhelyében dolgoztak és a mester tartotta el őket, nyáron is kötelesek voltak a mester műhelyében tovább dolgozni. Aki pedig télen a mesternél nem kapott munkát, így saját magát tartotta el, az most vagy munkába állhat, vagy pedig szabadon távozhat. Itt áll egy jogeset is. Egy legényt a mesterek árestomba zártak, pedig télen nem is kapott munkát és saját magát tartotta el, most pedig nem akart munkába állni, amihez egyébként joga is volt. Ezért szabadon kellett bocsátani, az árestombban tartás díját a mestereknek meg kellett fizetniük, a legénynek pedig meghatározott pénzösszeget kellett fizetnie kárpótlásként.¹⁰⁰

Kitekintésként említhetünk egy pesti esetet, amikor 1840. május 19-én a kalapos céh beadvánnyal élt a Helytartótanácsához (iktatva: 16293), amely a városi tanácshoz fordult, hogy vizsgálja ki az ügyet. A tanács szeptember 21-én az alábbi jelentést küldte át a Budán székelő dikasztériumnak: a kalapos legények – érdekvénesítési céllal – gyűléseket szerveztek. Akik nem vettek részt a mozgalomban, azokat agitálták, felvilágosították őket helyzetük sanyarú voltáról. A legények meghatározták a minimálbért, ami alatt nem voltak hajlandóak dolgozni. Aki aláírt a bérnek, azt a legények kizárták maguk közül. Ha egy mester mégsem akart engedni a bérkövetelésnek, akkor a legények elhagyták a műhelyt, és követelésük nem teljesítéséig vissza sem tértek. Oda addig más legény sem volt hajlandó beállni dolgozni. A gyülekezet még pénzbüntetést is kiszabott a mesterre. Ameddig nem fizetett, addig nem ment oda legény. Temesváron például kilenc évig egyetlen legény sem ment dolgozni. Ha megkapták a mestertől a büntetéspénzt – ami akár 50 vagy több forint is lehetett –, az a gyülekezet pénztárába került (a tanács szerint ezt a pénzt elisszák). A város határozata: a legényeket összehívja, őket megintí. Újabb zavargás esetén büntetés lesz, amelynek tényét a vándorló könyvükbe is bejegyzik majd.¹⁰¹ A legényeket tehát nem kellett féltetni, meg tudták magukat védeni a mesterekkel szemben. A mesterek mindenesetre tehetetlenek voltak, csak a városi tanács által nyújtott jogsegély jelentett megoldást.

Három évvel az előbbi szabályozás után újra meghatározták, hogy ha valaki két egységnyi föld learatásában nem vett részt, nem mehetett a városon kívülre munkát vállalni – pénzbüntetés terhe alatt.¹⁰²

Jelen fejezetünket egy mezőgazdasági szabályozással zárjuk Pécs városából, ahol az évenkénti föld újraelosztásának túlhaladott tradíciója ellen lépett fel a város. Mivel mindenki tudta, hogy az éppen most művelt földet jövőre nem ő fogja megkapni, ezért elhanyagolta a kapott mezőgazdasági területet, nem trágyázta és nem irtotta a gyomokat. Ezért a városi tanács úgy döntött, hogy a földeket házanként fogják kiosztani, huzamosabb ideig saját használatban marad, így érdemes lesz befektetni a nagyobb hozam érdekében.¹⁰³

Az előbbi példák országsszerte bizonyítékul szolgáltak arra, hogy a mezőgazdasággal, iparral, kereskedelemmel foglalkozó személyek, függetlenül attól, hogy a maguk urai voltak vagy csak mások alkalmazásában álltak, igyekeztek a maguk számára a legnagyobb profitot kitermelni, így a rendszabályok tucatjai nem voltak feleslegesek, a városlakókat komoly „fogyasztóvédelmi” szabályokkal kellett megvédenie a városi tanácsnak.

Szőlészet és borászat a városigazgatásban

A magyarországi városokat az ipari forradalom első hulláma messze elkerülte. Egyedül talán Pest városának reformkori történelme büszkélkedhet némi modern iparral, de az is csak a tárgyalt korszakunk legvégén. Városaink fő gazdálkodási bevétele a szőlészetből és a borászatból származott, néhány kivételtől (pl. bányavárosok) eltekintve. A jövedéki szabályozás, a tizedszedés és más hasonló pénzügyi igazgatási kérdésnél a szőlészet és a borászat kérdését megemlítettük. Jelen fejezetben azokat a primer forrásokat tekintjük át, amelyek kifejezetten a gazdálkodás kérdéseivel foglalkoznak. Természetesen a források sok esetben vegyesen rendelkeznek a kérdésről és más szabályokról is; ahol a szöveg értelmét nem zavarta, ott az irreleváns rendelkezéseket nem ismertetem.

A királyi kisebb haszonvétek közé tartozott a kocsmáltatás joga, amelyet az uralkodó vagy a földesúr személyesen gyakorolt, vagy kiadta árendába. A városok is általában igyekeztek ebből hasznot húzni, ezért érdekes az a marosvásárhelyi szabályozás, hogy a kocsmáltatási jogot nem a város gyakorolta, hanem ahhoz joga volt minden városi polgárnak. Ez az ország más részeiben nem feltétlenül volt így.¹⁰⁴

Aki Kolozsváron csapszéket akart nyitni, annak a városbírótól kellett engedélyt kérnie. Itt tehát a kocsmáltatás joga a várost illette. Az engedély egy évre szólt. Aki a jelentkezési határnapot elmulasztotta, az adott évben már nem foghatott borárusításhoz. Aki viszont engedélyt kapott, köteles volt egész évben bort mérni, mindaddig, ameddig bora el nem fogyott. A város meghatározta a bor árát is, továbbá azt is, hogy

egy helyen, egy nap legfeljebb egy hordó bort lehet eladni. A csaplárosok minden templomban kötelesek voltak vasárnap egy fillérre való bort adni a szertartásokra. Amennyi bor viszont a templomokban megmaradt, azt a papok szabadon megihatták.¹⁰⁵

Aki viszont Kolozsváron bormérésre engedélyt kapott, az nem kapott arra, hogy ételt is felszolgáljon. Ez ugyanis a vendégfogadók érdekeit sértette volna. A város védte a bor minőségét is: borokat egymással nem lehetett keverni, és egyszerre többfajta bort sem lehetett mérni. Ha az egyik bor elfogyott, a cégért be kellett venni, s csak egy óra elteltével lehetett az új bor cégérével az árusítást megkezdeni. Ha valaki a csaplárosokkal a borát ki akarta mérteni, először a városnak kellett fizetnie. Ha megakolták a hordóját, akkor a csapláros már kiárusíthatta.¹⁰⁶

A csaplárosokra vonatkozó rendelkezéseket később megismételte a város. Ha valamelyik városlakó el akarta adni a borát, jeleznie kellett a vásárbírónak, aki kijelölt egy csaplárt, akinek ez a feladata lett. Ha ezt a csaplár nem tette meg, kalodába került, és a csaplárosi megbízatását megvonták. A csaplárosok minden reggel kötelesek voltak a vásárbíró előtt megjelenni. Külön nyereségre bort nem vásárolhattak. Akik a borért jöttek, azokat – büntetés terhe alatt – etetni nem volt szabad,¹⁰⁷

Kolozsváron a szőlőműveseknek ételt adni vagy a megszabott bérnél többet fizetni tilos volt. Láthatóan kevés volt a munkás kéz, ezért a városlakók egymástól csalogatták el a napszámosokat. A városi tanács ezért avatkozott bele a munkabér szigorú meghatározásába és az egyéb juttatások letiltásába.¹⁰⁸

Zilah városa 1696-ban erélyesen védte a saját borát. Sem idegen bort, sem idegen pálinkát a városba nem lehetett hozni. Saját bor seprőjéből lehetett pálinkát főzni, de csak meghatározott, kis mennyiségben lehetett árusítani. Aki ezt megszegte, azt pénzbüntetésre és portékája elvesztésére büntették.¹⁰⁹ Az előbb említett 1636. évi szabályozáshoz képest az 1738. évi, az előző száz évvel követő szabályozás is hasonló, tehát sok minden nem változott a borászat területén. A város a továbbiakban is védte saját borát. Idegen bort nem lehetett a városba hozni. Aki ezt megtette, annak kiöntötték vagy elkobozták a borát. Engedéllyel esetlegesen lehetett idegen bort hozni, de azt árusítani – a fenti büntetés terhe alatt – nem volt szabad, csak saját használatra szolgálhatott.¹¹⁰

Amikor Gyulafehérváron általános rendtartás (intelem) született, a városi vezetés kijelentette, hogy a kocsmáltatás jogát a város gyakorolja. A bíró és a városi tanács együtt nevezte ki a borbírókat és a kocsmárosokat.¹¹¹ Mivel a kocsmáltatási jogot személyesen nem a város, hanem az egyes polgárok gyakorolták, a város ezért a polgároknak tiltotta meg, hogy zsidó kocsmárosokat tartsanak. A sör hordója után pedig minden polgár köteles volt a város pénztárába adót fizetni.¹¹²

Torda városában a sörmérést egy zsidó bérelte ki, igen jutányos áron. Ezt a szerződést a város statútumával felbontotta. Torda is védte a saját borát. Idegen bort mérni csak a borbíró pecsétjének birtokában volt lehet-

séges.¹¹³ Húsz év múlva megismételték a szabályt, némi kiegészítéssel. Kocsmáltatási joga csak a városnak volt. Ezzel más nem élhetett, csak az olyan városi polgár, akinek erre a város engedélyt adott. Zsellérek ilyen engedélyt soha nem kaphattak. Itt a városi tanács és a 40 fős tanács együttes döntéséről volt szó.¹¹⁴

Bár Kassa területe nem volt híres borászatáról, de a várostól távolabbi területeken (pl. Tokajban) rendelkeztek szőlőkkel. A város – tekintettel saját birtokaira – Szent Jakab napjáig korlátozta az idegen bor behozatalát.¹¹⁵

Rozsnyó város is védte a saját borát, idegen bor behozataláért és kiviteléért is fizetni kellett 40 dénárt.¹¹⁶ Máramarosszigeten a bormérés engedélyezése a bírónak és az esküdteknek volt fenntartva.¹¹⁷ Nagybánya városa is védte saját borát az idegennel szemben, büntetést is kilátásba helyezve.¹¹⁸

Debrecenben a városlakók saját céljukra hozhattak bort, és el is fogyaszthatták. Akár többen is összeállhattak, és saját fogyasztásra közösen vehettek bort, de azt a behozatal után azonnal el kellett osztani, legfeljebb 2 alkalommal. Ezzel akarták elkerülni, hogy a helyi kocsmákat kár érje, és – kijátszva a szabályozást – fekete bormérést tartsanak fenn. A városi tanács védte a saját borkiméréseit. Ha valaki ezt a szabályt megszegte, büntetést fizetett, és a borát is elkobozták.¹¹⁹ Szatmár város már a 17. század elején statútumot alkotott az idegen borokkal szemben,¹²⁰ Nagybányán ez a szabály a század közepén született meg.¹²¹ Visk ennél bővebben írt szabályzatában: bormérést nyitni csak a bíró engedélyével volt szabad, miután a bort két esküdtel megvizsgálta. Aki engedély nélkül árult bort, megbüntették. Menyegző előtt a bíró ellenőrizhette a bort. Egyébként saját célra otthon bárki tarthatott bort, de eladásra nem tarthatott. Ha engedély nélkül ilyet tett, a bort el lehetett kobozni.¹²²

Nagybánya nemsokára ki is egészítette szabályrendeletét. A városi tanács szabályozta a bor eladását is. Ebben a városban is sok probléma lehetett, mert sokan visszaéltek a borméréssel, mivel az új bor cégére alatt óbort mértek. Sokan a különböző évjáratú borokat elegyítették. Ezt a tanács súlyos pénzbüntetéssel sújtotta.¹²³

Máramarossziget is újra a szabályozás eszközéhez nyúlt. A bormérés és serfőzés továbbra is engedélyköteles volt. Ha az illető hajdú, akkor a hadnagyhoz, ha városlakó, a városbíróhoz kellett engedélyért folyamodni. A kóstoló alapján ítélték meg az ital minőségét, és ennek megfelelően határozták meg a hatóság emberei a maximált árat, amin alul igen, de felül nem kínálhatja kínálhatta italát. (XXIX. articulus)¹²⁴

Nagybányán 1661-ben a városi jobbágyoknak megtiltották, hogy sört főzzenek, mert ez még a városlakók számára is engedélyköteles volt.¹²⁵ A városi tanács 1666. november 10-én szabályozta a bor árát. Mivel kevés volt a bor, és a környező településeken sem termelt sok, a legalacsonyabb garantált árat határozták meg. Ha a rossz minőségű bor a minimális áron sem kelt el, akkor kivételesen, a városbírónak volt lehetősége egy alacsonyabb árat engedélyezni.¹²⁶ 1667. szeptember 26-án az egyháznak járó bortized kérdésében

kellett a városi tanácsnak szabályrendeletet hoznia. Mivel rossz volt a szőlőtermés, a dézsmát nem lehetett pénzen megváltani, hanem mindenki köteles volt természetben beszolgáltatni az egyháznak a részét.¹²⁷

Ahogy Budán, úgy Debrecenben is meghatározták a szüret idejét; az nem lehetett hamarább, mint Szent Mihály napja.¹²⁸ Arra nincs adat, hogy a szüret pontos napját közösen határozta-e meg a város, úgy, mint azt a fővárosban tették. Debrecenben a minőség romlása miatt vigyáztak a serfőzésre is. A tanács meghatározta a sör árát, emellett azt a forgalomba hozatal előtt a felügyelőknek meg is kellett kóstolniuk.¹²⁹

Nagybányán azzal szembesültek, hogy a városnak fogy a lakossága, kevés a bevétel a központi adók befizetésére. Ezért a városi tanács úgy rendelkezett, hogy a kocsmák bevétele egy hónapig teljes egészében a várost illetik meg. Ezzel a lépéssel elkerülték, hogy külön adót kelljen kivetni a városi lakosságra.¹³⁰

Aki Szatmárban a városi tanács engedélye nélkül bort árult, megbüntették.¹³¹ Szegeden meghatározták, hogy aki kocsmálatni akar, 30 forintot fizessen érte két részletben.¹³² Egy szentesi szabályrendeletből pedig arról értesülhetünk, hogy aki kurtakocsmát tartott fenn, megbüntették, tudniillik ezzel a városi bevételeket nagyon megkurtították.¹³³

Voltak olyan tilalmas időszakok, amikor a városi polgároknak tilos volt a bormérés, mert az a városnak volt fenntartva, hogy megfelelő jövedelmet szerezzen.¹³⁴

Nagyon érdekes az az esztergomi eset, amikor kiderült, hogy a városnak nem éri meg sört főzni, bár az ennek az indoka nem szerepelt a szabályrendeletben. Ezért a sörfőzőt elbocsátotta a város alkalmazottai közül. Azt tanácsolta, hogy másutt próbáljon szerencsét.¹³⁵ Lehetséges, hogy az esztergomiak nem szerették a sört, csak – magyar módra – bort fogyasztottak? Tény, hogy hoztak be idegen bort a városba, és sokszor az alsó városban árusították ki, amelyből a városnak igen nagy kára származott. Ezért a városi tanács megparancsolta, hogy akinél ilyen bort találnak, annak egész behozott készletét el kell kobozni. Aki bejelentette, hogy bort akar behozni, vagy kereskedni akart vele, a városbírónak vagy a tanácsnak be kellett jelentenie, s; ebben az esetben megakoltatták a bort, s megihatta vagy vidékre eladhatta. A városban viszont tilos volt árusítania. Ha rajtakapták volna ezen, ismételen elkobzás lett volna a büntetés.¹³⁶

Kecskemét is büntetett. Aki kurtakocsmáros volt, először 6, majd 12 forintra büntették, aki pedig megmakacsolta magát e tetteiben, kitiltották a városból.¹³⁷

Szombathely város bormestereket állított. Ezt a feladatot egy hónapig kellett ingyen ellátniuk.¹³⁸ A bormestereknek figyelniük kellett a csaplárosokra is, valamint arra, hogy az országos akóval mérjék a bort. A söpreje is a várost illette.¹³⁹ Egy hónapos időtartamra a város újra bormestereket választott: két személyt a tanácsból, egyet a polgárságból. Szabályozták a borakó mértékét, amelyet a győrihez igazítottak. A kurtakocsmárost először pénzbüntetéssel sújtották, másodszor az előbbi kétszeresével, majd pedig kibecsültették városi vagyonából és elűzték a városból. Ugyanígy járt az is, aki nem a város-

nak adta a borát, hanem más vidékre kísérte meg eladni.¹⁴⁰ A városi polgárok városlakóknak árulhattak szabadon bort. Ezért díjat kellett fizetni. A városon kívülieknek tilos volt bort árusítani. Aki ezt megszegte, büntetést fizetett.¹⁴¹ A város újabb szabályrendeletben továbbra is védte a saját polgárai által termelt bort.¹⁴² A hamis kocsmatartója büntetést szenvedett. Ennek mértékét a státutum nem taglalta.¹⁴³

A bort a kocsmában – a város hasznára – október 1-jétől mérték, ezért előtte tíz nappal választottak bormestereket. Feladatuk volt, hogy a mértékekre vigyázzanak, valamint az, hogy rajtakapják azokat, akik a szomszédos községekből hoztattak maguknak bort, megkárosítván ezzel a város bevételi forrását.¹⁴⁴ Október 1-je és november 1-je között a városi polgárok árusíthatták a boraikat. A város szabott áron vásárolta fel a bort. Erre a célra a város két akoló mestert is választott. Fizetésük egy akó után egy meszely. Mindenkinek városi pecséttel hitelesített mértékkel kellett árusítania, mérnie, Aki ezt megszegte, büntetést fizetett.¹⁴⁵

A város engedélyezte a szüretnek a kezdetét, és meghatározta a szőlőmunkások bérét.

Kőszegen 1652-ben a város október 27. napjára határozta meg a szüret első napját. A hegyvámot mustban kellett megadni, a dézsmálás előtt pedig tilos volt kocsmálatni.¹⁴⁶

Győr városa a szőlővel kapcsolatosan igen részletes rendtartást készített. A szőlősgazdák fizették a hegymesterek bérét. Aki erre nem volt hajlandó, az nem szüretelhetett, elvették a szerszámait mindaddig, ameddig kétszeresen meg nem adta a díjat. Ha valaki a szőlőjét (mármost a földet) el akarta adni, először a szomszédokat kellett megkínálni a hegymester, mint hiteles személy által. E nélkül az adásvétel érvénytelen volt, és a vevőket kitiltották a szőlőből. Ha valaki négy évig nem gondozta a szőlőjét, kibecsülték belőle. Ekkor a szomszéd vehette meg, azt követően pedig bárki, aki a művelési kötelezettségnek eleget tett. A befolyó vételár pedig nem az addigi tulajdonosé lett, hanem a hegyközségé, amelyet köteles volt a hegy javára fordítani. Ennek tényét a városbíró előtt igazolni kellett. A város meghatározta a szőlőben dolgozó munkások bérét is.

Aki az ünnepnapokon a szőlőkben dolgozott, megbüntették. Érdekes, hogy általában már a szombat délutáni munkavégzés is tiltva volt. Aki nem Győrött lakott, tehát idegen volt, nem lehetett itt szőlőbirtoka. Akik a hegymestereknek nem engedelmességek, büntetést fizettek. Ha ezt követően sem engedelmességek, a hegymester a városbírótól kérhetett jogsegélyt.¹⁴⁷

Komáromban is megjelent az a szabály, hogy aki a bort idegenbe adta el, és ezzel megszegte a kereskedési szabályokat, annak borát elvették. A bor fele a magyar ispotályé lett, a másik felét a három bíró kapta meg egyenlő mértékben.¹⁴⁸ Itt azért került megemlítésre a három bíró, mert amint már előbbieken jeleztük, Komárom közigazgatásilag három részre volt felosztva.

Kőszeg 1697. augusztus 9-én összeírta az ott található borokat. Augusztus 17-én pedig megállapította a bor árát.¹⁴⁹ 1701. május 5-én a városi tanács meghatározta a

borárúsítás árát, de bort csak polgár árúsíthatott, polgárjoggal nem rendelkező a városban bort nem mérhetett.¹⁵⁰ A fertálmestereknek végig kellett járniuk a saját fertályukat, és meg kellett győződnie arról, hogy idegen bort a lakosság nem fogadott be. Aki ezt megszegte, az a saját borát is elvesztette. Így védte a város a borjövendelmét.¹⁵¹ 1710-ből is van arra adatunk, hogy a város megállapította az óbor és az újbor árát.¹⁵² A város figyelte, nehogy a polgárok és a kocsmárosok idegen bort hozzanak be a városba, akár az éjszaka leple alatt.¹⁵³

Veszprémben 1726-ban két borbíró is választottak: vallása szerint egy katolikus és egy protestáns (vagy evangélikus vagy református) személyt, az egyik a városi polgárság, a másik a városi tanács tagja volt. A szeptember 27-én kelt statútum a város borát védte. Ha valaki a saját borát hozta be a városba, úgy, hogy más vidéken termelt, 20, ha idegen borát hozta be, akkor 30 dénárt fizetett. Felhívták a városi lakosság figyelmét, hogy csak attól vásároljanak bort, akinek már megakolták a borát, s arról az eladó cédulát tudott felmutatni. Illegális borárúsítás esetén a bort elkobozta a város.¹⁵⁴

Amikor Pécs szabad királyi város lett, a statútumot a kiküldött királyi bizottság szerkesztette meg, de a város

a magáévá tette és némi módosításokkal a király meg is erősítette. Ez a statútum 27 pontból állt. Ebben szerepelt, hogy a bormérés nagy jövedelemnek számított. Ezért kizárólag a város mérhetett bort a gyertyaszentelő boldogasszony és a pünkösdi ünnepek alatt tartott vásárok és a kántorböjtök idején. A másik két országos vásár idején, amely Szent István és Szent Katalin nap volt, valamint az esztendő többi idejében a városi polgárok számára szabad volt. A polgárjoggal nem rendelkező városlakók bort sohasem mérhettek. Idegen bort nem volt szabad a városba behozni, csak díj fizetése ellenében. Aki bort próbált becsempészni, attól a bort elkobozták, ára harmadolva lett: ispotálynak, templomnak, városi pénztárnak. Szabadon hozhatott be bort a saját szükségletre a nemes ember és a papság. Ha a papok vagy a nemesek kocsmáltatni akartak, díjat nekik is kellett fizetniük a városi pénztárba.¹⁵⁵

Az előbb felhozott példák remélhetőleg színes és széles spektrumú képet nyújtanak a városi jogeletről, a városi tanács szabályozó törekvésein keresztül, amely fontos részét képezi annak a terjedelmes, rögzített vagy íratlan joganyagának, amely a városi élet szövevényes szabályrendszerét képezte.

Jegyzetek

- ¹ CSHM I. 88. Marosvásárhely, 1647 (v.lt. Leges et Decreta 37. p.)
- ² CSHM I. 197–202. Kolozsvár, 1584 (v.lt. Liber Decreta huius Civitatis, lapszám nélkül)
- ³ CSHM I. 243–244. Kolozsvár 1595 (v.lt. 1585–1605. jkv. 258–260. p.)
- ⁴ CSHM I. 342–343. Zilah, 1713. április
- ⁵ CSHM I. 374. Zilah, 1725. április 21.
- ⁶ CSHM I. 437. Torda, 1752
- ⁷ CSHM I. 449. Torda, 1757. március 13.
- ⁸ CSHM I. 452. Torda
- ⁹ CSHM I. 458–459. Torda, 1758. július 11.
- ¹⁰ CSHM I. 489. Torda, 1772. július 16.
- ¹¹ Amint látható, a kassai forrásokban végig a választó polgárság határozatai szerepelnek. Ez könyvalakban maradt fenn. A könyvet levéltárban őrizték. Viszont ebből az időszakból egyetlen tanácsi statútum sem maradt fenn. Így tehát a választó polgárság kéréseit, folyamodványait látjuk, de a tanács által hozott határozatok ismeretlenek a számunkra. A választó polgárság hihetetlen aktivitásának lehetünk tanúi. Szinte ellenőrizik és számon kéri a városi tanácsot, hogy előző évi határozataik alapján mennyi munkát sikerült elvégezni. Így aztán igen gyakran ismétlődik a szöveg, az elmaradt munkálatok miatt: baj van a templomépülettel, az iskolával, a szemeteléssel, az utak és városfalak állapotával, a mesteremberek árszabásaival.
- ¹² CSHM II/2. 157–159. Kassa, 1618
- ¹³ CSHM II/2. 165–167. Kassa, 1622
- ¹⁴ CSHM II/2. 265–267. Miskolc, 1685 és 372. Miskolc, 1714 (vlt. 1569–1724. terjedő jegyzőkönyvben)
- ¹⁵ CSHM II/2. 341–342. Rozsnyó, 1704. október 4. (v.lt. prot. ex 1688–1707)
- ¹⁶ CSHM III. 577. Nagybánya, 1605. október 15. (városi lt. Prot. 1560–1635. 241. p.)
- ¹⁷ CSHM III. 570. Debrecen, 1591. szeptember 19. (városi lt. 1586–1593. jkv. 295. p.)
- ¹⁸ CSHM III. 577. Szatmár, 1607. június 19. (városi lt. prot. 1606–1649. lapszám nélkül)
- ¹⁹ CSHM III. 580. Szatmár, 1608. december 4. (v.lt. Prot. polit. 1608–1653. fol. 10.)
- ²⁰ CSHM III. 581–582. Szatmár, 1610. április 5. (v.lt. Prot. polit. 1608–1653. fol. 12.)

- ²¹ CSHM III. 584. Szatmár, 1615. január 6. (v.lt. Prot. polit. 1608–1653. fol. 141.)
- ²² CSHM III. 585. Szatmár, 1620. január 30. (v.lt. Prot. polit. 1608–1653. fol. 255.)
- ²³ CSHM III. 596–597. Szatmár, 1631. július 25. (v.lt. Prot. polit. 1608–1653. fol. 357.)
- ²⁴ CSHM III. 598. Szatmár, 1632. május 15. (v.lt. Prot. polit. 1608–1653. fol. 360.)
- ²⁵ CSHM III. 600. Nagybánya, 1633. december 3. (v.lt. prot. 1560–1635. 415. p.)
- ²⁶ CSHM III. 585. Debrecen, 1618. (v.lt. 1618–1627. jkv. 30. p.)
- ²⁷ CSHM III. 625. Debrecen, 1648. (v.lt. 1647–1649. jkv. 519. p.)
- ²⁸ CSHM III. 610. Debrecen, 1641. (v.lt. 1638–1642. jkv. 706. p.)
- ²⁹ CSHM III. 618–619. Nagybánya, 1642. március 30. (v.lt. prot. 1640–1740. 50. p.)
- ³⁰ CSHM III. 628–629. Szatmár, 1651. március 21. (v.lt. Prot. polit. 1608–1653. fol. 427)
- ³¹ CSHM III. 656–657. Nagybánya, 1661. április 26. (v.lt. prot. 1640–1740. 183. p.)
- ³² CSHM III. 659. Nagybánya, 1663. október 26. (v.lt. prot. 1640–1740. 222. p.)
- ³³ CSHM III. 659–660. Nagybánya, 1664. február 9. (v.lt. prot. 1640–1740. 243–244. p.)
- ³⁴ uo. 235. p.
- ³⁵ CSHM III. 663. Nagybánya, 1664. június 23. (v.lt. prot. 1640–1740. 257. p.)
- ³⁶ CSHM III. 673. Nagybánya, 1665. március 9. (v.lt. prot. 1640–1740. 566–567. p.)
- ³⁷ CSHM III. 685. Szatmár, 1677. február 4. (v.lt. prot. 1675–1685. 40. p.)
- ³⁸ CSHM III. 687. Debrecen, 1677 (v.lt. 1676–1677. jegyzőkönyv. 474. p.)
- ³⁹ CSHM III. 687. Debrecen, 1690 (v.lt. 1676–1677. jegyzőkönyv 626. p.)
- ⁴⁰ CSHM III. 691. Debrecen, 1692 (v.lt. 1676–1677. jegyzőkönyv 775. p.)
- ⁴¹ CSHM III. 702. Nagybánya, 1697. március 7. (v.lt. prot. IV. ex 1697. a 20. p.)
- ⁴² CSHM III. 702. Szatmár, 1697. augusztus 14. (v.lt. prot. 1653–1699. lapszám nélkül)
- ⁴³ CSHM III. 703. Szatmár, 1697. december 22. (v.lt. prot. 1653–1699. lapszám nélkül)

- ⁴⁴ CSHM III. 709–710. Szatmár, 1705. július 25. (v.lt. Prot. 1653–1699. lapszám nélkül)
- ⁴⁵ CSHM III. 719–720. Szatmár, 1714. július 15. (v.lt. prot. 1653–1699. lapszám nélkül)
- ⁴⁶ CSHM III. 714. Debrecen, 1706 (v.lt. 1706–1711. jegyzőkönyv 149. és 236. p.)
- ⁴⁷ CSHM III. 721–722. Debrecen, 1717 (v.lt. 1717–1719. jegyzőkönyv 442. p.)
- ⁴⁸ CSHM III. 792. Debrecen, 1794 (v.lt. Göncziana comissio)
- ⁴⁹ CSHM III. Debrecen, 1798 (v.lt. prot. polit. dato 29. Decembris 1798. No. 643)
- ⁵⁰ CSHM III. 726–727. Szeged, 1723 (v.lt. 1717–1723. jkv. 219–221. p.)
- ⁵¹ CSHM III. 728. Szeged, 1724. június 15. (v.lt. 1724–1730. jkv. 46. p.)
- ⁵² CSHM III. 735. Szeged, 1726. október 10. (v.lt. 1724–1730. jkv. 351. p.)
- ⁵³ CSHM III. 735–736. Szeged, 1727. október 10. (v.lt. 1724–1730. jkv. 434. p.)
- ⁵⁴ CSHM III. 736. Szeged, 1727. május 10. (v.lt. 1724–1730. jkv. 391. p.)
- ⁵⁵ CSHM III. 779. Hódmezővásárhely, 1769. május 7. (v.lt. prot. 489–490. p.) és Hódmezővásárhely, 1795. augusztus 24. (v.lt. 1794–1802-ik évi 7-ik jegyzőkönyv, 126. p.)
- ⁵⁶ CSHM III. 794. Hódmezővásárhely, 1795. január 17. (v.lt. 1794–1802-ik évi 7-ik jegyzőkönyv 73. p.)
- ⁵⁷ CSHM IV/2. 89. Pozsony, 1545. június 19. és 1547. április 24. (v.lt. prot. actionale ex 1539–1548. 202. és 245. p.)
- ⁵⁸ CSHM IV/2. 341–343. Nagyszombat, 1625. április 7. (v.lt. 1611–1626. jkv. lapszám nélkül)
- ⁵⁹ CSHM IV/2. 679. Esztergom, 1726. augusztus 21. (v.lt. prot. 1724–1726. 324. p.)
- ⁶⁰ CSHM IV/2. 685. Esztergom, 1729. április 2. (v.lt. prot. 1728–1729. 148. p.)
- ⁶¹ CSHM IV/2. 691. Esztergom, 1731. január 10. (v.lt. prot. 1727–1732. 217. p.)
- ⁶² CSHM IV/2. 692. Esztergom, 1731. március 21. (v.lt. prot. 1727–1732. 241. p.)
- ⁶³ CSHM IV/2. 708. Esztergom, 1735. február 9. (v.lt. prot. 1735. 14. p.)
- ⁶⁴ CSHM IV/2. 694. Esztergom, 1732. március 29. (v.lt. prot. 1727–1732. 320. p.)
- ⁶⁵ CSHM IV. 720. 1739. szeptember 16. (v.lt. prot. 1736–1739. 268. p.)
- ⁶⁶ CSHM IV/2. 836–842. Kecskemét, 1800.
- ⁶⁷ CSHM V/2. 127. Szombathely, 1610. május 1. (v.lt. prot. 1610–1612. p 210–211)
- ⁶⁸ CSHM V/2. 135–136. Szombathely, 1613. március 21. (v.lt. prot. 1612–1614. p 10.)
- ⁶⁹ CSHM V/2. 149–150. Szombathely, 1618. (v.lt. prot. ex 1618–1620. p 4.)
- ⁷⁰ CSHM V/2. 155. Szombathely, 1620. március 23. (v.lt. 1620–1623. p3. és 4.)
- ⁷¹ CSHM V/2. 186. Szombathely, 1637. június 29. (v.lt. prot. 1636–1640. p 80. p.)
- ⁷² CSHM V/2. 242. Szhely, 1654. július 2. és augusztus 6. (v.lt. prot. 1654–1658. p 7. p.)
- ⁷³ CSHM V/2. 247. Szhely, 1656. szeptember 3. (v.lt. prot. 1654–1658. p 144. p.)
- ⁷⁴ CSHM V/2. 248. Szhely, 1657. július 8. (v.lt. prot. 1654–1658. p 368. p.)
- ⁷⁵ CSHM V/2. 251–252. Szhely, 1659. április 24. (v.lt. prot. 1658–1661. p 29. p.)
- ⁷⁶ CSHM V/2. 254–255. Szhely, 1662. július 16. (v.lt. prot. 1661–1664. p 178. p.)
- ⁷⁷ CSHM V/2. 261. Szhely, 1664. május 11. (prot. 1664–1668. pag 11. p.)
- ⁷⁸ CSHM V/2. 262. Szhely, 1664. december 19. (prot. 1664–1668. p 21. p.)
- ⁷⁹ CSHM V/2. Szombathely, 1735. december 19. (v.lt. prot. 1726–1736. p 300. p.)
- ⁸⁰ VML Prot. Civ. Sabar. 1776–1781. p. 144. 1p.
- ⁸¹ CSHM V/2. 518. Szombathely, 1752. május 24. (prot. 1749–1755. 104. p.)
- ⁸² CSHM V/2. 207–218. Kőszeg, 1649. június 27. (Kőszeg városi levéltár: articuli seu statuta liberae ac regiae civitatis Kőszeg seu Güns c. könyv Articuli super constitutionibus judicis et senatus atque adeo totius communitatis liberae ac regiae civitatis Keöszögh conclusi, in medioque ipsorum observari soliti atque in curia solenniter publicati felirat alatt. Ezt a statútumot a város az 1771. május 10-én tartott közgyűlés határozatából felküldte a Helytartótanáchoz).
- ⁸³ CSHM V/2. 266. Kőszeg, 1666. április 6. (prot. ex. 1665–1669. lapszám nélkül)
- ⁸⁴ CSHM V/2. 279. Kőszeg, 1671. április 26. (prot. 1670–1673. folio 56.): A tanács meghatározta a kovácsok díjazását.; 320. Kőszeg, 1691. szeptember 11. (prot. 1691–1692. p 78. p.): a város szabályozta, hogy a szappanfőzők milyen áron adhatták a szappant és a gyertyát; 323. Kőszeg, 1692. szeptember 12-én (uo., 201. p.) meghatározta, hogy Szabó János mennyiért árusíthatta a lengyel és az erdélyi sót; 330. Kőszeg, 1695: a város meghatározta az alábbi termékek és munkák díját: – Kovácsok kovácsok munkája (március 12; prot. 1695. 28. p.) – bor ára (május 13. p 57. p.) – mészárosok által vágott hús ára (szeptember 9.; 98. p.)
- ⁸⁵ CSHM V/2. 355. Kőszeg, 1701. április 29. (v.lt. prot. 1697–1702. 526. p.)
- ⁸⁶ CSHM V/2. 358–359. Kőszeg, 1702. január 23. (v.lt. prot. 1697–1702. 623–624. p.)
- ⁸⁷ CSHM V/2. 361. Kőszeg, 1702. október 6. (v.lt. prot. 1697–1702. 65. p.)
- ⁸⁸ CSHM V/2. 361. Kőszeg, 1703. január 26. (v.lt. prot. 1702–1708. 93. p.):
- ⁸⁹ CSHM V/2. 398. Kőszeg, 1715. április 2. (v.lt. prot. 1714–1717. 163. p.)
- ⁹⁰ CSHM V/2. 498. Kőszeg, 1746. június 3. (v.lt. prot. 1745–1748. 364–365. p.)
- ⁹¹ CSHM V/2. 325–326. Komárom, 1694. december 22. (v.lt. prot. fragm. 1587–1680.[!] 383. p.)
- ⁹² CSHM V/2. 331. Komárom, 1695. (v.lt. prot. fragm. 1587–1680.[!] 569. p.)
- ⁹³ CSHM V/2. 339. Komárom, 1696 (v.lt. prot. fragm. 1587–1680.[!] 240. p.)
- ⁹⁴ CSHM V/2. 347. Komárom, 1698. április 29. (v.lt. prot. fragm. 1587–1680. 546–547. p., jegyzőkönyv 1699–1743. 3–4. p.)
- ⁹⁵ CSHM V/2. 401. Komárom, 1716. május 16. (prot. 1699–1743. LX. 158. p.)
- ⁹⁶ CSHM V/2. 514–515. Székesfehérvár, 1751. május 14. (v.lt. Prot. 1741–1751. folio 425.)
- ⁹⁷ CSHM V/2. 515. Székesfehérvár, 1751. június 11-én (v.lt. Prot. 1741–1751. fol. 427.)
- ⁹⁸ CSHM V/2. 517. 1751. augusztus 22. (v.lt. Prot. 1741–1751 fol. 58.)
- ⁹⁹ CSHM V/2. 521. Székesfehérvár, 1754. május 28. (v.lt. prot. 1752–1757. folio 88.)
- ¹⁰⁰ CSHM V/2. 521. Székesfehérvár, 1754. július 11. (v.lt. prot. 1752–1757. folio 90.)
- ¹⁰¹ BFL Pest v.lt. Intimata a.n. 7436.
- ¹⁰² CSHM V/2. 521. Székesfehérvár, 1754. július 17. (v.lt. prot. 1752–1757. folio 90.)
- ¹⁰³ CSHM V/2. 545. Pécs, 1766. november 2. (v.lt. prot. 1766–1707. In.)
- ¹⁰⁴ CSHM I. 28–30. Marosvásárhely, 1604. (v.lt. Leges et Decreta 1–5. lapok)
- ¹⁰⁵ CSHM I. 185. Kolozsvár, 1560. (v.lt. 1585–1650. communit. Jkv. 388. lap utáni beszúrás)
- ¹⁰⁶ CSHM I. 196–197. Kolozsvár, 1583. (v.lt. Liber Decreta huius Civitatis, 1–3. p.)
- ¹⁰⁷ CSHM I. 197–202. Kolozsvár, 1584. (v.lt. Liber Decreta huius Civitatis, lapszám nélkül)
- ¹⁰⁸ CSHM I. 205. Kolozsvár (v.lt. 1585–1605. jkv. 13. p.)
- ¹⁰⁹ CSHM I. 334. Zilah, 1636.
- ¹¹⁰ CSHM I. 402. Zilah, 1738. november 7.
- ¹¹¹ CSHM I. 379–381. Gyulafehérvár, 1727.
- ¹¹² CSHM I. 408. Gyulafehérvár, 1741. (v.lt. 1739–1742. évi protok. iudiciale)
- ¹¹³ CSHM I. 439. Torda, 1753.
- ¹¹⁴ CSHM I. 487–488. Torda, 1771. június 26.
- ¹¹⁵ CSHM II/2. 157–159. Kassa, 1618. (v.lt. art. elect. comm. stat.)

- ¹¹⁶ CSHM II/2. 265. Rozsnyó, 1685.
¹¹⁷ CSHM III. 552. Máramarossziget, 1548. január 17.
¹¹⁸ CSHM III. 558. Nagybánya, 1562. november 23. (Nagybányai városi levéltár, prot. 1560–1635. 23. p.)
¹¹⁹ CSHM III. 570–572. Debrecen, 1592 (városi lt. 1568–1593. jkv. 334. p.)
¹²⁰ CSHM III. 578. Szatmárváros, 1607. szeptember 30. (v.lt. prot. 1606–1649. lapszám nélkül)
¹²¹ CSHM III. 609. Nagybánya, 1641. január 1. (v.lt. Prot. 1640–1740. 39–40. p.)
¹²² CSHM III. 610–615. Visk, 1641. augusztus 19.
¹²³ CSHM III. 619. Nagybánya, 1642. november 24. (v.lt. prot. 1640–1740. 50. p.)
¹²⁴ CSHM III. 630–639. Máramarossziget, 1652.
¹²⁵ CSHM III. 652. Nagybánya, 1661. február 10-én. (v.lt. prot. 1658–1671. 140–141. p.)
¹²⁶ CSHM III. 672–673. Nagybánya, 1666. november 10. (v.lt. prot. 1658–1671. 523–524. p.)
¹²⁷ CSHM III. 672–673. Nagybánya, 1667. szeptember 26. (v.lt. prot. 1658–1671. 614. p.)
¹²⁸ CSHM III. 682. Debrecen, 1671. (v.lt. 1671–1675. jkv. 164. p.)
¹²⁹ CSHM III. 691. Debrecen, 1692. (v.lt. 1685–1692. 788. p.)
¹³⁰ CSHM III. Nagybánya, 1694. január 26. (v.lt. prot. IV. 1694. 9. p.)
¹³¹ CSHM III. 711. Szatmár, 1706. január 16. (v.lt. tanácsjegyzőkönyv. 1703–1710. lapszám nélkül)
¹³² CSHM III. 728–730. Szeged, 1724. június 14. (v.lt. 1724–1730. jkv. 42–44. p.)
¹³³ CSHM III. 760. Szentés, 1742. június 5. (v.lt. prot. 1740–1782. 30. p.)
¹³⁴ CSHM IV/2. 289. Pozsony, 1617. április 26. (v.lt. Artikelbuch, lapszám nélkül)
¹³⁵ CSHM IV/2. 684. Esztergom, 1728. augusztus 28. (v.lt. prot. 1728–1729. 88. p.)
¹³⁶ CSHM IV/2. 692. Esztergom, 1731. október 15. (v.lt. prot. 1727–1732. 289. p.)
¹³⁷ CSHM IV/2. 836–842. Kecskemét, 1800.
¹³⁸ CSHM V/2. 116. Szombathely, 1608. november 16. (v.lt. prot. 1606–1609. 389. p.)
¹³⁹ CSHM V/2. 117. Szombathely, 1608. november 16. (v.lt. prot. 1606–1609. 389. p.)
¹⁴⁰ CSHM V/2. 129–131. Szombathely, 1611. november 28. (v.lt. prot. 1610–1612. 317–320. p.)
¹⁴¹ CSHM V/2. 160. Szombathely, 1622. március 6. (v.lt. prot. 1620–1623. 49. p.)
¹⁴² CSHM V/2. 162. Szombathely, 1624. május 1. (v.lt. prot. 1623–1626. 102. p.)
¹⁴³ CSHM V/2. 190. Szombathely, 1639. február 17. (v.lt. prot. 1623–1626. 201. p.)
¹⁴⁴ CSHM V/2. 205. Szombathely, 1648. szeptember 20. (v.lt. prot. 1648–1651. 12. p.)
¹⁴⁵ CSHM V/2. 234. Szombathely, 1651. szeptember 24. (v.lt. prot. 1651–1654. 17. p.)
¹⁴⁶ CSHM V/2. 238. Kőszeg, 1652. október 9. (v.lt. prot. 1652–1658. fol. 9–10.)
¹⁴⁷ CSHM V/2. 281–283. Győr, 1672. június 21. (v.lt. 1681–1696. jkv. 172–173. p.)
¹⁴⁸ CSHM V/2. 301. Komárom, 1685. január 7. (v.lt. prot. 1683–1710. 2. p.)
¹⁴⁹ CSHM V/2. 341. Kőszeg, 1697. augusztus 9. (prot. 1697–1702. fol. 61 és 67.)
¹⁵⁰ CSHM V/2. 355. Kőszeg, 1701. május 5. (v.lt. prot. 1697–1702. 527. p.)
¹⁵¹ CSHM V/2. 374–375. Kőszeg, 1707. szeptember 24. (v.lt. prot. 1702–1708. 848. p.)
¹⁵² CSHM V/2. 385. Kőszeg, 1710. május 2. (v.lt. prot. 1709–1713. 198. p.)
¹⁵³ CSHM V/2. 403. Kőszeg, 1716. augusztus 4. (v.lt. prot. 1714–1717. 372. p.)
¹⁵⁴ CSHM V/2. 442–443. Veszprém, 1726. (v.lt. 1741–1755. jkv. elé csatolt töredékek. 1–4. lap)
¹⁵⁵ CSHM V/2. 560–576. Pécs, 1780. július 3.

MŰHELY

Király Lilla

Szegényjog az 1911. évi magyar Polgári Perrendtartás szabályozásában

A szegényjog 1911. évi szabályozásának előzményei a tradicionális magyar jogban

Az a törekvés, hogy a szegény perlekedő felek elől legyen elzárva az igazságszolgáltatás útja, már a legrégebb jogunkban kifejezésre jutott. A római jogból a kánonjog közvetítésével a középkori perjogokba

átvett elv, miszerint a szegény fél minden ügyben illetéktelenesen perlekedhetett, a magyar jogban is érvényesült.

Werbőczy szokásjoggyűjteményében a szegények joghoz jutásával kapcsolatban szűkszavú, de a *Tripartitum* szellemiségéből és egy-két rendelkezéséből a szegények ezirányú előjogai vonatkozásában nem merül fel kétely.¹ A 16. század közepén pedig már törvényben szabályozták, hogy a szegények és özvegyek ügyeit a királyi ítélőtáblákon pénteken és szombaton kell tárgyalni,² valamint azt, hogy a megyei törvényszéken a szegények ügyeit az első tárgyalási napon kell „elővenni”.³ Intézkedtek továbbá a szegénységi, az árvasági és özvegyi bizonyítványok kiállításáról is, „minthogy a szegénység minőségére nézve igen gyakran vitatkozást és civódást” indítottak. Hangsúlyozandó azonban ehelyett is, hogy a törvénycikk preambuluma is csupán egyes személyek kapcsán a „szegénységi minőség” kétségbe vonásáról beszél, nem pedig a szegénységi jog megkérdőjelezéséről.⁴ A szegények ügyeinek elintézése az 1723:26. törvénycikk szerint is prioritást élvezett,⁵ majd a pénteki és szombati tárgyalási napra, a szegények, özvegyek és árvák ügyeinek kedvezményes sorrendjére, valamint a szegénységi, özvegyi és árvasági bizonyítványok kiállítására és felmutatására